

ԲԱԶՄԱՎԷՊ ՀԱՆԴԻՍԱՐԱՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ - ԳԻՏԱԿԱՆ - ԲԱՐՈՑԱԿԱՆ

ՌՅՀԲ-ՌՅՀԳ

ՀԱՅՈՐ

2

1923

ԳԵԿՏԵՄԲԵՐ

ԹԻՒ 12

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԵՒՍԵԲԻՈՍԻ ԵՄԵՍԱՑԻՈՅ

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԱՐԱՐԱԾՈՑ

(յանուն Կիւրդի Աղիքսանդրացոյ)

ԲԱԶՄԱՎԷՊի ընթերցողները անշուշտ
կը յիշեն տարւոյս օգոստոսի մէջ մեր
դրած յօդուածը այն նիւթին նկատմամբ,
որ վեր ի վերոյ ակնարկած և փորձեր
ըրած էինք մեկնութեանս մասին՝ բուն իսկ
հեղինակը գտնելու, քանի որ հաստատուն
էր մեր այն համոզումը՝ թէ մեկնութիւնս
Ս. Կիւրդին չէ։ Զանազան էինք ինչ ինչ
փաստերով ապացուցանել թէ գրութիւնս
Եզնիկին է. սակայն այդ փաստերը բոլորովին
ներքին ըլլալով՝ զոհացուցիչ և զօրեղ
չէին. ուստի խնդիրը նորէն լոկ հաւա-
նականութեան սահմանին մէջ կը մնար։
Բոլորովին չլքանելով այս գաղափարը թէ
Եզնիկ մատ ունեցեր է այս գրութեան մէջ,
որովհետև յայտնի նմանութիւններ կան
թէ՛ լեզուի և թէ գաղափարներու, կը խոստովանեալ
նանց՝ այժմ աւելի մանրամասն և քաջաբան
պոքիչ տեղեկութիւններ տալ դրական
փաստերով։

Մեր անցեալ գրութիւնը շահագրգռած
էր թէ՛ Հայ և թէ օտար ուսումնասէրները.
և մենք խոստացած էինք մեր հրատարա-
կութեան յառաջարանին մէջ խնդիրը հի-
մէն քննելու և այս խորհրդաւոր գրութեանս
վրայ նոր լոյս մը սփռելու։ Ներկայ գրու-
թիւնս՝ որ մամուլի տակ դրուած հրատա-
րակութեան յառաջարան է՝ պիտի ջանայ
սոս կարեւելոյն խնդիրը հիմնովին պար-
զարանել։

Ս. Ղազարու գրչագրաց 873 թիւ ձե-
ռագիրն է որ կը պարունակէ Ս. Կիւրդի
անուամբ հասած մեկնութիւնս. կոկիկ զե-
տեղուած՝ Ս. Եփրեմի մեկնութեանց մէջ,
որովհետև յայտնի նմանութիւններ կան
թէ՛ լեզուի և թէ գաղափարներու, կը խոստովանեալ
նանց՝ այժմ աւելի մանրամասն և քաջաբան
պոքիչ տեղեկութիւններ տալ դրական
փաստերով։

Ս. Ղազարու գրչագրաց 873 թիւ ձե-
ռագիրն է որ կը պարունակէ Ս. Կիւրդի
անուամբ հասած մեկնութիւնս. կոկիկ զե-
տեղուած՝ Ս. Եփրեմի մեկնութեանց մէջ,
որովհետև յայտնի նմանութիւններ կան
թէ՛ լեզուի և թէ գաղափարներու, կը խոստովանեալ
նանց՝ այժմ աւելի մանրամասն և քաջաբան
պոքիչ տեղեկութիւններ տալ դրական
փաստերով։

Ս. Ղազարու գրչագրաց 873 թիւ ձե-
ռագիրն է որ կը պարունակէ Ս. Կիւրդի
անուամբ հասած մեկնութիւնս. կոկիկ զե-
տեղուած՝ Ս. Եփրեմի մեկնութեանց մէջ,
որովհետև յայտնի նմանութիւններ կան
թէ՛ լեզուի և թէ գաղափարներու, կը խոստովանեալ
նանց՝ այժմ աւելի մանրամասն և քաջաբան
պոքիչ տեղեկութիւններ տալ դրական
փաստերով։

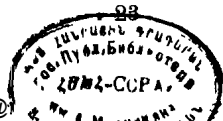
Ի. Ս. Ղազարու, Ե. Ղազարու

Հ. Ղազարու, Ե. Ղազարու

Գ. Ղազարու, Ե. Ղազարու

Դ. Ղազարու, Ե. Ղազարու

Ե. Ղազարու, Ե. Ղազարու

Միակ օրինակն է ան բովանդակ աշխարհի մէջ որ կը պահուի մեր մատենադարանին մէջ, այսպէս մեզ տալով իրաւունք զայն ի լոյս ընծայելու:

Իր մեկնողական եզրական ոճին համար գիտական աշխարհին, յայտնի է, շատ հետաքրքրական է. կարծես արդի հեղինակի մը գրութիւնն է. հետեւելով Անտիոքեան դպրոցին՝ Աղեքսանդրիական այլաբանութիւններէն կը խուսափէ. ոչ վարդապետական և ոչ խրատական է ոճը, այլ ըննադատական. զբաղելով մասնաւոր կերպով Ս. Գրքին թարգմանութեանց սրբազրութեամբ: Համառոտ կիրթ և վարժ է լուծումներուն մէջ, իմաստները ճշիւ, լեզուն՝ ոսկեղինիկ բարբառ:

Մեծ կարեւորութիւն ունի Ս. Գրքի վրայ զբաղողներու համար, մասնաւորապէս Ասորի և Յոյն թարգմանութեանց նկատմամբ, ինչպէս նաև տեղ տեղ Հայ թարգմանուհեան մասին:

Հեղինակը շատ հմուտ է Ասորի և Յոյն լեզուաց, բայց ոչ Եբրայեցիներէն. ինքն իսկ կ'ըսէ շատ անգամ, թէ «որք տեղեակը են Եբրայեցւոց բարբառոյն զայս այսպէս ասացին»: Կը տեսնուի սակայն ինչ ինչ կտորներէ՝ որ հեղինակը Հրեայ հեղինակներէ և Բարունիներէ լուսարաւնուած է բնագրին ուղիղ ընթերցման՝ կամ ինչ ինչ մեկնութեանց մասին. ինչպէս «Բայց Եբրայեցի ոմե ասէ՝ լասե քե տարիս երակեր յերկրէ. այլ զի՛նչ, մատարկոյն ինչ կերպարանք»: Ուրիշ տեղ. «Բայց Եբրայեցի ոմե ասէ քե. իսկըսանեն չկայ յեբրայեցի», և այլն: Մեկնութեանս մասին հայ թերթերու մէջ ոչինչ կայ. և գրեթէ ցայժմ անծանօթ և անուշադիր փնացած են շատերէն ասոր գիտական արժէքը և մատենագրական կարեւորութիւնը:

Հ. Թ. Թոռնեան իւր «Հատրեսիոյ ընթերցումք»-ին մէջ (Վիեննա 1893, Հատ. Բ. 297-327) ինչ ինչ մասեր իւր ոսկեղարու գեղեցիկ լեզուի նմոյշներ հրատարակած է մեր ունեցած ձեռագրին ընդօրինակութենէն, որ 1845ին Վիեննայի

Մատենադարանին ընծայուած է (ՏԱՇԵԱՆ. Յոյցակ ձեռագրաց, էջ 602):

Սակայն Հ. Թոռնեան հոն գիտական հետազոտութիւն մը չ'ըներ, այլ բառերու բացատրութեամբ կը շատանայ:

Հ. Թ. Տաշեան իւր Ձեռագրաց Յուցակին մէջ երկու առիթով այս զործոյս վրայ անդրադարձած է. մին էջ 602, ուր մի միայն այն կարծիքը կը յայտնէ, թէ այս մեկնութիւնը բոլորովին տարբեր է մեր ձեռք հասած Ս. Կիւրդի Դափսձ (Գեղեցիկ Մեկնութիւն) զործէն (Միւրջ Հտ. Կթ. 9-678), ինչ որ ուղղակի ալ բաղդատելով իրացնէ բոլորովին աննման գտայ:

Հայր Գարեգին Չարբանալեան իւր «Թարգմանութիւնը Նախնեաց»-ին մէջ (Վե. նետ, 1889 էջ, 504). կը համարէ թէ Յունարէն Դափսձ մեկնութեան համառոտութիւնն ըլլայ. բայց հաւանական չէ, վասն զի ոչ մէկ նմանութիւն կամ նոյնութիւն կայ:

Սակայն նոյն «Թարգմանութիւնը Նախնեաց»-ին (էջ 433) մէջ կը յիշատակուի Եւսեբիոս անուն Երուսաղեմացի եպիսկոպոս մը, որ Դետական գրոց խմբագիր շղթաներուն մէջ իր անուամբ մասեր ունի. և ճիշտ այս յանուն Ս. Կիւրդի հասած մեկնութեանց Դետականէն կտորներ են:

Հ. Գ. Չարբանալեան նոյն բանը կը յիշատակէ նաև էջ 558ին՝ խօսելով Դետական մեկնութեան վրայ:

Սակայն պարզ է թէ նա սխալ ընթերցման մը արդիւնքն է. նախ որ եկեղեցական տարեգիրք բնաւ չեն յիշատակեր Եւսեբիոս անուն Երուսաղեմի եպիսկոպոս մը՝ որ այսպէս մեկնութիւն ըրած ըլլայ:

Երկրորդ՝ Հ. Գ. Չարբանալեան Դետական շղթաներուն մէջ եղած Եւսեբիոս եպիսկոպոս Եմեսացոց անունն մէջ Եմեսացոցը Երուսաղեմացոց կարդացեր է, իբր համառոտութիւն Երուսաղեմացոցին համարելով, ինչ որ յայտնի սխալ է:

Հ. Թ. Տաշեան (Յոյցակ ձեռագրաց, էջ 592) խօսելով Վարդանայ հատարումն Մեկնութեանց հին կտակարանի գրութեան

վրայ՝ ի մէջ այլոց կ'ըսէ, թէ վարդան Ս. Կիրարի անուամբ հասած մեկնութենէն յանուն Ս. Կիրարի մէջբերութեան կ'ընէ, ինչպէս. «Ուստի եւ ասան թէ գազանք ի հակայցին ուսան զմասկերութիւն, քան զի լիզեցին անյագ գոլով զպարարտութիւն աշխարհի»:

Սակայն ճիշտ այս նմոյշը՝ ձեռքերնիս ունեցած վարդանայ հնագոյն անթուական օրինակը (որուն կը հետեին նաեւ այլ նորագոյն օրինակներ) գրուած 1616 և այլն) յանուն Կղեմայ յառաջ կը բերեն. և յանուն Կիրարի եկած մեր մեկնութեան մէջն ալ չկան. Նոյնպէս կ'ըսէ թէ դեռ շատ տեղեր վարդան օրինակած է, բայց մեր օրինակները մի միայն մէկ անգամ Կիրարի անունը լուսանցքին վրայ նշանալիւ են:

Եւ արդէն կարելի չէ վարդանայ մէջ բերած հեղինակներուն վրայ ուղիղ դատաստան մը կտրել, որովհետեւ ձեռագրէ ձեռագիր մեծ տարբերութիւններ կան, այսպէս մերինները երբեք Տիր, կամ Մխթար անունները չեն յիշեր, ընդ հակառակն ունին այլ անուններ՝ որ վիեննական օրինակին մէջ չկան, գէթ Հ. Տաշեան չէ նշանակած, այսպէս Միխայէլ¹, Մովսէս, Մեթոդիոս, Կղեմէս, և այլն. մանաւանդ Միխայէլը որ Խննդոցին մէջ շատ յաճախած է:

Բայց վարդան կը յարէ նաև Ս. Կիրարի անուամբ հասած մեր մեկնութենէն ի ֆեհուտայ և ի Դատաւորաց քաղուածքներ, մեր օրինակները չունին այդ երկու գրքերը:

Ինձ այնպէս կը թուի՝ որ վարդան քաղած է այս ֆեհուտայ և Դատաւորաց մեկնութիւնը, մեր ունեցած ձեռագրին խումբին վերաբերող նախատիպէն, վասն զի Հ. Տաշեանի մէջ բերած մէկ երկու կտորները քառ անբառ նոյնն են և տարբեր ձեռագրի կամ տարբեր թարգմանութեան մը հետքը չունին:

Վենետկոյ վանաց Ձեռագրատան ԺՉ

բառգիրքը, թիւ 1449 էջ 153, յանուն Եզնիկի տասը տողով Հնգամասեանի մեկնութիւն մ'ունի, զոր Տաշեան կը կարծէ որ (Մայր Յուդակ էջ 602) մինեոյնն ըլլայ այս Կիրարի անուամբ հասած մեկնութեան հետ: Սակայն ես պիտի ըսեմ, որ և ոչ այդ փոքրիկ հատակոտորը արժանի է Եզնիկին վերագրուելու, այնքան խեղճ բան է. բառացի կրկնութիւն մ'է՝ Ս. Գրոց. և ոչ իսկ փոքրիկ նմանութիւն մը կայ Ս. Կիրարի անուամբ հասած մեկնութեան հետ:

Հ. Գ. Գալէմբերեան Վատիկանու գրատան մէջ հանդիպած կը համարի այս մեկնութեան յանուն Եզնիկի. բայց թէ ե՞րբ գրուած է, իրաւ է թէ այդպէս ձեռագիր մը կայ, թէ իրացնէ նոյնն է մեր մեկնութեան հետ, ապացոյց մը չի տար մեզ, հետեւաբար դատաստան մ'ալ կարելի չէ ընել:

Համարելով նաև որ իրացնէ կայ այդպիսի ձեռագիր մը՝ Եզնիկի տրուելուն պատճառը պարզ է, քանի որ մեծ նմանութիւն կայ Եղծ Աղանդոցին հետ, և Եզնիկ ալ՝ աւանդութենէն զտեանք որ մեկնութիւն մ'ըրած և կորսուած է, ինչպէս մենք ցայժմ իրեն կը համարէին՝ այսպէս ալ հինները կրնային համարել: Եւ կամ աւելի պարզ, որ Եզնիկի անունը իբր թարգմանիչ գրուած ըլլայ ժամանակով, և կամ աւանդութիւնը այդպէս համարած ըլլայ, որ յետոյ անփորձ ընթրօրինակող մը թարգմանչին անունը իբր հեղինակ դրած ըլլայ:

Չգտնանալով ուրեմն որ այս գրութիւնս հայ մատենագրութեան մէջ հեղինակ մ'ունենայ՝ նա մանաւանդ որ թարգմանութեան յայտնի նշաններ կան գրութեան մէջ զորս յետոյ պիտի տեսնենք՝ հարկ եղաւ գրեթէ բոլոր Յոյն և Ասորի ծանօթ և անծանօթ Ս. Հարց մեկնութիւնները մէկի մէկի աչքէ անցնել. Այս երկար աշխատութիւնը բոլորովին ապարդիւն ելաւ՝ չգտնելով ոչ մէկ նմանութիւն:

Այս Գործեան հանգոյցին լուծումը նորէն հայ մատենագրութիւնը պիտի տար մեզ, և

1. Թերեւ Տաշեան Միխ. կրճատումը, Միխորա կարգացած ըլլայ:

ինչ զարմանք, ճիշտ այն 873 թիւ ձեռագիրը, յորում այս մեկնութիւնս կայ:

Այդ ձեռագիրը իւր վերջերը էջ 434-507 (վերջ) Ղևտական գրոց մեկնիչներու ընտիր Շղթայ մը կը պարունակէ, քաղաած՝ Որոգինեսէն, Ս. Գրիգոր Աստուածաբանէն, Ս. Յովն. Ոսկերեանէն, Այլ ոմն անծանօթ անձէ մը, Սեւեոսի Անտիոքու Եպիսկոպոսէն, Ապողինարէն, Եւսեբ. յերմասացոյն, Ս. Կիրեղ Աղեքսանդրացիէն անթիւ կտորներ, ի Պողիէ-ռոնէ, ի Թէոդոտոսէ, և այլն:

Իւր յառաջարանին մէջ հաւաքելը՝ որ Յոյն է՝ կը յայտնէ թէ ինքը «Վստահա-նալով յանպատմելին գորութիւն բարե-րարին և մարգարայի յատուծոյ, որ և զմեր տկարութիւն զօրացուցանէ, վասն զի ի գործ առաք զոր առաջիւս եղաք փոյթ. և զերկրորդ զիրան յԱստուածայնոյն Մովսիսէ շարադրեալ զիշխն անուանեալ. ի ձեռն առնիմել եղելոց մեկնութեանց հաւաստեալ, սկիզբն արասցուք ի նորա զօրութիւնն յուսացալք և զերկրորդ զորոցս՝ զՂևտականէս ասած ք:

Անով որ այդ նախորդ շղթաները մեր ձեռք չեն հասած գէթ հայ մատենագրութեան մէջ. Յոյնին մէջ կան նաև նախորդ Գրեցերէն շղթաներ, բայց թէ այդ մի և նոյն հեղինակին են, չեմ կրնար հաւատալ:

Մինչ ուրիմն կը կարդայի՝ շահագործ-զուտած այդ շղթաներէն՝ հանդիպեցայ ինչ ինչ կտորներու, որոնք ինձ շատ ծանօթ երևցան. այն է՝ յանուն Եւսեբի Եւսեպացուց Եպիսկոպոսի զընտած մասերը, խնդիրը ինձ համար այլևս պարզուեր էր, քանի որ նոր ճամբայ մը գտայ նոր հետազոտութիւններ ընելու:

Ղևտականին խմբագրողը վեց կտոր յառաջ կը բերէ Եւսեբիոսի անուամբ, որոնք իմաստով և գրեթէ բառ առ բառ նոյնն ըլլալով հանդերձ մեր ամբողջական մեկնութեան հետ՝ յայտնի կը տեսնուի նաև բոլորովին անկախ թարգմանութիւն մ'ըլլալը, ինչ որ ինձ համար մեծ փաստ մ'է:

Այս կտորներու բաղդատութիւնը մեր ըսածները պիտի հաստատէ:

ԵՒՍԵԲԻ ԵՄԵՍԱՑՈՑ

ԿԻՐԵՂ

Ա. Զոհն հրամայէ զի մի զիւսց զունեցնի, և ստուգարանէ և բարուց որոշէ ոչ զմանս ի բաց ընկնելով յանասնոցն, և զմանս Տեառն ընդունելով, այդ զի մի զիւսցն պարկեշտադոյն զունի կարծեցեալ՝ զարծեալ խոտորեցնի. Քանզի թէ էր հրամայեալ զունի նմա ի բնութեամբ հրաժարելեացն մերոց, և յորոց նոյն բնութիւնս ի բաց դառնայ, զիտրդ արդեք ոչ էին քարչեալք անդր, իսկ սանն ու մանք եթէ վասն զիւսցն զունիլ հրամայէ իւր զունի, վասն էր Աբրահամ նախ քան զօրէնս զունի և Աբէլ նախ քան զայն. և յետ նորա Նոյ: Եւ ասեմք առ այս՝ եթէ Աստուած զուով զիտէր թէ՛ օրէնս զունի հանդերձեալ էր Խարայիդ, զի համարեցնի ի հարցն ընդունել զունն. բայց զի Աստուած ոչ հաճի ընդ զուն՝ ի գրոց է ուսանել:

Զոհն հրամայէ, որպէս յառաջագոյն ասացայ, զի մի զունեցնի զիւսց, և մի լուսութեամբն գործադիր նուցա մուրտութեան լմիցցին՝ անասց զզունն մատուցանելոյ, իսկ ճշդիւն ընդէր ինքիցդ և բարուց ընտրութեամբ զիւսս յանասնոցն խոտել և զիւսն լմիցցնել. զի որ ի սկզբունն ասաց Խարայիլի զունն մատուցանելոյ եւս ստանալ այսուցուցանէ զընտրութիւն, զի մի ընդ վայր և միտարընտրութեամբ որպէս եթէ զիւսցն զատուցանեցն. այլ զի բարուց ընտրութեամբն և ճշդիւ ինքիցդ գտառեալութիւն իւրոց պատարարացն ցուցանեց, և զիւսցն կարեցնցէ. զի մի զիւսցն զունն պարկեշտադոյնս համարիմել և միւսանգամ անորցն զանալացն և զգոր ինչ վայրապար անսալ զունիցն գտանիցն:

Եւ եթէ որ բնութեամբ զարեւիլ էր՝ զայն խնդրեալ էր իւր զունն մատուցանել, ապա և բնութիւնն իսկ ստուգեալ զերես զարժուցանէր:

Մանաւանդ զոր հէթա նոց զիւսցն մատուցանելին եւ նորա էր խնդրեալ, զիտրդ անդր ոչ միտելի:

Սուտ իմն գտանեմ ոմանք ի բարեւ և ասեն, եթէ վասն զի մի զիւսց զունիցն՝ հրամայէ զունի:

Ընդէր յառաջ քան զօրէնս Աբրահամ զունի և նախ քան զնա Նոյն, և յառաջագոյն քան զնա Հաբէլ:

Այլ լուսեցն, եթէ Աստուածն էր և զիւսցն յառաջագոյն՝ եթէ օրէնս սուլոց էր Խարայիւսացոցն, զի համարեցնի ի Հարց անոր ընդունել յալընտրութեամբ զզունն, և զի Աստուած ոչ հրամայեաց զունի Հաբէլն, ի Գրոց է ուսանել:

ԵՒՍԵԲԻ ԵՊ. ԵՄԵՍԱՑՈՑ

ԿԻՐԵՂ

Բ. Մուրկէ է յորժամ ի հասեալն հասկեցն առեալ փերեսէ ձեռոց և աղացէ, քանզի այս է առեալ մատուցն Աստուծոյ:

Մուրկէ այն է յորժամ ի հասեալն հասկեաց անուռ ուրուց փերեցէ ձեռոց. արդ զայն ասէ աղացն և մատուցն Տեառն:

ԵՒՍԵՐԻ ԵՊ. ԵՄԵՍԱՑԻՈՑ

ԿԻՐԻՆՂ

Գ. Կրկին իմանի, կամ թէ յորժամ գիտիցէ երդմանաւ զինքն ոմանել և կոչեցեալ ի յանդիմանութիւն ոչ պատմանց՝ մեղաւ, և կամ յաղագս որոց զիսէ ինչ երդմանացն և ոչ ասիցէ՝ մեղաւ, զեռն յշմանակն երկրցին:

ԵՒՍԵՐԻ ԵՊ. ԵՄԵՍԱՑԻՈՑ

ԿԻՐԻՆՂ

Դ. Իթէ որ ասէ՝ երդնուցուցաւ ինչ ուսնք տեսնել կամ բարի, և ապա մոռնացի և ոչ արասցէ, և յիշեալ ըննեսցէ զինքն, և եթէ զեռնասցէ թէ մեղաւ, և խոստովանեսցէ ճանաչալին և Թատուսցէ պատարասն: Եւ արդ զի՛նչ եթէ ուխտիցի ոչ չար ինչ առնել մոռնացի զիրն և էրանց՝ մեղաւ. ոչ զի ոչ չար չար, ալ զի երդուան: Եւ ուրեմն և մոռնաւոյ ապագիսի պատարասց:

Երկու միքս են բանիս. կամ թէ զիսիցէ զուրուց ստա երդուան, և կոչիցի յանդիման առնել և նա չը ճանիցէ ի վեր՝ մեղանէ, զի զոր զիսն երգմամբ չար չճանիցէ ի վեր՝ մեղանէ:

Եւ անն որ երդնուցու և ուխտիցէ շրթմանք չար ինչ առնել կամ բարի, ըստ ամենայնի զոր ինչ ուխտիցն, աշխենք թէ խոստանայցէ երգմամբ չար, և վրիպիցէ այն յաջաց նորա, ապա ի միտ առնուցու եթէ մեղաւ, խոստովան լինիցի զմեղան: Եւ թէ երդնուցու ոչ չար ինչ առնել կամ բարի և մոռնա նայցէ և ոչ առնիցէ և եթէ յիշիցէ յետոյ և ի միտ առնուցու թէ մեղաւ՝ խոստովան լինի ճանաչալին և մատուցէ պատարաս: Եւ արդ զիսից խոստանայցէ չար ինչ առնել և մոռնայցէ ի մեղաւ մարտիկն նմա իրեն:

Այլ զի չարաբ զչարս ալ զի երդուան պիտոյ է ընդ այնր պատարաս:

ԵՒՍԵՐԻ ԵՊ. ԵՄԵՍԱՑԻՈՑ

ԿԻՐԻՆՂ

Ե. Այլ է մեղաց պատարաս, և այլ յանցանացն, քանի զմեղ զգիտութեամբն ասէ իսկ յանցանս զանգիտութեամբն, և հրամայէ ի մեղացն պատարասց և ի յանցանացն ուսնել ճշտա նայցից արուսացն միայն. զորս և Սրբութիւնս արուսութեանց կոչեաց:

ԵՒՍԵՐԻ ԵՊ. ԵՄԵՍԱՑԻՈՑ

ԿԻՐԻՆՂ

Զ. Անուանէ զաման ուսնել և զաման ոչ ուսնել, ոչ որպէս խառնակ ինչ, ալ վստիս երկուց պատմաութեան աշխարհայն ինչ յեղիպատոս երկրպագիցին, ուսնել հրամայէ, զի վստիս աշխարհի արճարամբնեցն զնոսա, և ոչ Աստուած կարծեսցեն. յորս է արքայոս և ոչխոր և որքան այսպիսիք ինչ:

Եւ արդ ընտրութիւնս այսպէս զկէսն ուսնել և ըզկէսն չուսնել գատանէ. ոչ որպէս թէ պիտէ ինչ իցին, ալ վստիս երկուց պատմաութեան (առն(ա)ց): Մին այս իսկ է որ ուսնել իմից յեղիպատոս երկրպագանին, զայն ուսնել հրամայէ, զի յուսնել արճարամբնեցն զնոսա, և մի աստուածա ճամբնեցին

Իսկ որքան ինչ յեղիպատոս ուսնելն անհարգապէս և որկորեւտարաբ՝ ի բաց հրամարեցուցանէ. որ պէտք ուղ, զոր և ինդիցիցին իսկ յանապատնիս իսկ վստիս ալ պատմաութեան աշխարհայն, հասարակաց ինքնութիւնս լուրիկ յառաջն՝ զարշնցաւ, յոմանց վստիս յաղթանդամութիւն, և յոմանց վստիս մեղիկուտայ հրաժարեալ: Արդ որքան ինչ յառաջաց սովորութիւն, զայն ոչ փոխեցին օրէնք, Թայց զայն միայն հարկաւորեաց յորոց է ինչ որ յեղիպատոս երկրպագիցն, և է ինչ որ որկորեւտարաբ ուսնելն իսկ ժամերցունէ զի և նախ քան զօրէնս էր սովորութիւն:

այսինքն է զարքայոս և զուխար:

Եւ զոր ինչ յեղիպատոս անառակութեամբ և որկորեւտարութեամբ ուսնելն՝ արգիւցեալ, որպէս զիսիցին՝ զոր և ինդիցին իսկ յանապատնիս: Եւ միւս ևս պատմաութեան են, զոր ինչ հասարակաց ընտելութիւն կանխակալ սովորութեամբն զարշնցի չամարէր, կամ թէ վստիս կարի ինչ յաղթանդամութեան, և էր զոր վստիս բանաւորութեան, և էր զոր վստիս զմեղան ուսնելոյ: Եւ արդ զոր վստիս կանխակալութեանն ասեալայ սովորութիւնն ոչ դարձուցին օրէնքն, Թայց զայն միայն որպէս ի նարէն ուսնել, և զորս անառակութեամբ և որկորեւտարութեամբ ուսնելն՝ արգիւցեալ: Վստիս զի յառաջ քան զօրէնս և սովորութեանն ուսնել:

Հոս ընթերցողը որոշ կը տեսնէ թէ Յոյն հաւաքիչը շատ գեղեցիկ կերպով համառօտած է բնագիրը. բայց ոչ հայ թարգմանողը, որովհետեւ լատին թարգմանութիւնն ալ մեր Շղթային պէս համառօտ է:

Այս Շղթաներուս թարգմանութեան պատկառելի հնութիւնը մասնաւորապէս կը ծանրացնէ իմր կարծիքը:

Ահաւասիկ խմբագրութեան յիշատակարանը՝ որ ամենորոշ կը խօսի թարգմանութեան ժամանակին մասին.

« Յամին վեցհազարերորդի երկերիւրեւ-
« րորդի քսաներորդի չորրորդի արարածոյ
« աշխարհիս: Ի չորեքասաներորդի Դից-
« տինիս (այն է 522) թարգմանեցան զիրքս
« Ղևտականի թարգմանութեան, յԱստուա-
« ժապէն և յամենիշմանի քաղաքս Կոս-
« տանդինուպալիս շնորհիւ Աստուծոյ, ի
« ձեռն Դաւթի՝ հրապատօսի, և կիսարի
« թագաւորական սեղանոյ, որդւոյ Նիդայի
« քահանայի:

1. Միւս օրինակ յառաջադրոյն

2. Ո՛վ է այդ Դաւթ իշխանը և կայսր սեղանակիցը, չիտեմ, Դաւթ անշուղթ:

« Գրեալ ձեռամբ Ստեփանոսի քահանայի և քերականի ի Սինեայ աշխարհ »
« հէն, ի փառս և ի պատիւ անմահին »
« Աստուծոյ Հօր, Ամէն » :

Նոյն Ղևտական խմբագրութեան այլ երկու պակասաւոր օրինակութիւններ ունինք ի հին գաղափարէ, գրուած Հայոց 430 թուականին, այն է 981, որոնք նոյնպէս յառաջ կը բերեն այս կտորները յանուն Եւսեբիոսի, օրինակութեան չնչին տարբերութեամբ, այսպէս (Բ) օրինակին մէջ փոխանակ « փխրեցէ ձեռք » « փրկեցէ ձեռք » կը դնէ. ինչպէս նաև (Զ) մասին մէջ « և յոմանց վասն ժախատեալութեան » բացատրութիւնը կը յաւելու, և այլն :

Այս ընդօրինակութեան նախագաղափարը իր վերջին մասերուն մէջ բոլորովին 10 թուղթի չափ եղծեալ ըլլալով, ինչպէս նաև մէջերն ալ պակասաւոր, օրինակողը (Հ. Եփրեմ Սեթեան յԱրալցիս 1836) ցաւ կը յայտնէ որ չէ կրցած կարգաւ իր հետ մենք ալ : Անոր համար վերջին Յիշատակարանը կը պակաս :

Ինչ որ ալ ըլլայ՝ այս և մեր կատարեալ բնագիր օրինակը՝ մեզ բոլորովին կը համոզեն, թէ այդ Զ դարուն թարգմանուած շղթաները իրենց Յունարէն բնագրին մէջ այս Ս. կիրգի անուամբ եկած մեկնութիւնը ոչ թէ կիրգի կու տային, այլ Եւսեբիոսի Եմեսացոց եպիսկոպոսին :

Ինձ կը թուի թէ Ս. կիրգի վերագրուելուն պատճառը թերեւս օրինակողի մը անզգոյշ սխալն ըլլայ՝ և կամ որովհետև Եւսեբիոս Մակեդոնեան աղանդին կողմ անցած էր՝ թերեւս իւր գրութիւններն ոչնչացումէն փրկելու համար Ս. Հօր մը անուամբ կնքած ըլլան. ինչպէս սովորական էր հիներու ըրով :

Ղևտական մեկնութիւնը ոչ միայն հայկական՝ այլ և Եւրոպական մատենագրութեան մէջ հատուկոր մունի Եւսեբիոսի անուամբ. ինչպէս նաև միւս մասերէն ալ բաական կտորներ կան զանազան շղթաներու մէջ. ասոնց և Եւսեբիոսի կենաց և գրուածոց վրայ կը խօսինք յաջորդով :

Հոս այսչափ միայն ըսենք, որ Եւրոպացիք բոլորովին կորսուած կը համարին Եւսեբիոսի գրութիւնները՝ անուանելով զանոնք քեղուն և ընտիր մեկնութիւններ :

Հ. ՎԱՆԱՆ ԳՈՎԱՆԱՆԻՍԻԱՆ

Շարունակելի

ՄՈՒՋԱՆԻ ԶԱՆՈՒՄԱՅԱ ԳԱՆԱՐԸ

(Աւագորհման - Պատմական հասարակական)

(Շարունակութիւն տես Բազմ. էջ 324)

Բնկերութիւններ. — Չահարմահալի հայ գիւղացիութեան շրջապատող թանձր խաւարի մէջ միութեամբ կրեալ կարելի է համարել գոյութիւն ունեցող բարեգործական ընկերութիւնները, որոնք կազմել են ժամանակի ընթացքում, զանազան ծրագիրներով և նպատակներով : 30-50 հոգուց բաղկացած այդ ընկերութիւնները իրենց գործունէութեամբ կարողանում են փէթէ շատ շօշափելի օգուտներ տալ : Նրանց գլխաւոր նպատակն է նպատակէլ գաւառի հայ գիւղացիութեան մտաւոր և բարոյական զարգացմանը, և օգնել, իրենց նիւթական կարողութեանց համեմատ, գիւղական դպրոցների և հայ ազգին :

Ամենաառաջին ընկերութիւնը հիմնել է Մամուք հայաբնակ գիւղում, 1902 թին, մի քանի գիտակից անհատներ — Օր. Խաչատրուն Էլիագեանի և Պ. Պ. Օհան Մինասեանի, Սիմէօն Գովհաննէս Սիմէօնեանի — նախաձեռնութեամբ, որոնք տեսնելով Նոր-Ջուղայում գոյութիւն ունեցող բարեգործական ընկերութիւնների բարեբար ազդեցութիւնը՝ ձգտում են իրենց գիւղերում ևս հիմնել նման մի ընկերութիւն, և ահա հիմք են դնում « Օթանդակ Դարաւազօր » ընկերութեան : Սկզբնական շրջանում ընկերութեան անդամները հաւածուում են մի քանի խաւարաւ միտներէ կողմից, նոյն իսկ « գողեր » են հռչակուում, բայց նրանք չեն յուսահատուում և անվճար կանգ առաջ են տանում իրենց գործունէութիւնը :

Անուհետև հայաբնակ միւս գիւղերի երիտասարդներն էլ ձգտում են ունենալ նմանօրինակ ընկերութիւններ, և ահա, ժամանակի ընթացքում, հիմնուում են մի շարք ընկերութիւններ, որոնցից շատերը յետոյ միանում են Նոր-Ջու-